

Lex Borgen: Et blad i norsk skolehistorie om ikke-lutheraneres rett til å undervise i høyere utdanning

Torrey Seland

VID – Stavanger

Sammendrag: I *Lov om Embedsmænds Troesbekjendelse* av 1880, lett revidert i 1894, sto det blant annet at embetsmenn som har til oppgave å gi undervisning i kristendomskunnskap, skal «bekjende sig til Statens offentlige Religion.» På begynnelsen av 1970-tallet ble denne loven endret etter en lang debatt slik at også dissenter, i betydningen ikke-lutheranere, kunne undervise i kristendomskunnskap på universitetsnivå i det norske skolesystemet. Artikkelen beskriver nærmere bakgrunn og saksbehandling for denne endringen med særlig vekt på den rolle metoden Peder Johan Borgen spilte i denne prosessen.

Nøkkelord: dissenter, statskirke, kristendomsundervisning, embetsmenns trosbekjennelse, Peder Borgen

Innledning

I 1970 opprettet Stortinget et nytt professorat i kristendomskunnskap ved Religionsvitenskapelig institutt, Universitetet i Bergen, med virkning fra 1. juli 1971. Universitetet gjorde ferdig – trodde de – en utlysningstekst som de sendte over til Kirke- og undervisningsdepartementet som rette vedkommende for utlysningen. Men forbauselsen var stor da

Sitering av denne artikkelen: Seland, T. (2020). Lex Borgen: Et blad i norsk skolehistorie om ikke-lutheraneres rett til å undervise i høyere utdanning. I B. Løvlie, P. Halse & K. Hatlebrekke (Red.), *Tru på Vestlandet. Tradisjoner i endring* (Kap. 15, s. 363–390). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.104.ch15>
Lisens: CC BY-ND 4.0.

utlysningsteksten kom på trykk i *Norsk Lysingsblad* 28. desember 1970, for der hadde teksten fått et tillegg. Departementet hadde nemlig funnet fram en gammel lov fra 1894 om *Embedsmænds Troesbekjendelse*, og lagt inn følgende bestemmelse i utlysningsteksten: «Innehaveren av embetet må bekjenne seg til Statens offentlige religion.» Saken vakte stor oppsikt i universitetsmiljøene, og også utover disse. Det hadde nemlig ikke vært nevnt noe om en slik bestemmelse ved utlysningen av det første professoratet på det samme instituttet i 1965. Religionsvitenskapelig institutt lå under Det historisk-filosofiske fakultet, og ingen ved de historisk-filosofiske fakultetene verken i Bergen eller Oslo var underlagt noen slik bekjennelsesplikt. Hvorfor var da denne bestemmelsen tatt med i denne nye utlysningen for Bergen? I denne artikkelen skisserer jeg noe av bakgrunnen for og behandlingen av denne saken for å finne svar på dette spørsmålet.

Bakgrunnstegning

Utover på 1960-tallet ble det en form for mobilisering om kristendomsundervisningen i grunnskolen som førte til at en rekke utdanningsinstitusjoner opprettet nye studietilbud i kristendomskunnskap på grunn- og mellomfagsnivå, og etter hvert også i hovedfag. Allerede i 1957 hadde det akademiske kollegium ved *Universitetet i Oslo* besluttet å opprette kristendomskunnskap mellomfag.¹ Den neste institusjonen som opprettet kristendomskunnskap som eget fag, var *Norges Lærerhøgskole* i Trondheim, som opprettet sitt *Religionsvitenskapelige institutt* i 1964. Dernest kom *Religionsvitenskapelig institutt* ved *Universitetet i Bergen*, som opprettet kristendomskunnskap grunnfag og mellomfag i 1967, og ganske raskt deretter startet arbeidet med å utarbeide planer for et hovedfag i samme fag. Samme året kom også to private institusjoner med tilsvarende studietilbud, nemlig *Menighetsfakultetet* i Oslo, og det nystartede *Norsk Lærerakademi* i Bergen.²

1 Dette ble plassert i *Religionshistorisk institutt*, som tilhørte *Det historisk-filosofiske Fakultet*. Fra 1969 av ble det også mulig å ta eksamen i kristendomskunnskap hovedfag der.

2 Oppstarten av Norsk Lærerakademi skjedde ikke uten en viss både indrekirkelig og allmenn debatt. Se til dette Helland & Jøssang, 2018. Ang MF, se Mogstad, 2008.

Denne mobiliseringen var begrunnet i flere trekk i den allmenne samfunnsutviklingen, og for mange ikke minst innen skolepolitikken. Statskirkens innflytelse i samfunnet generelt og i skolesystemet spesielt hadde allerede vært under kritikk en god stund, en kritikk som etter hvert akselererte. Det samme gjaldt kritikken av faget kristendomskunnskap og dets plass i skolesystemet, en kritikk som kunne komme fra flere kanter, både fra de kretser som ønsket en frigjøring fra kristelig innflytelse i skolen mer generelt, en kritikk som utpå femtitallet fikk et sterkt talerør i Human-Etisk Forbund (stiftet i 1956),³ og det kom kritikk fra frikirkelig ikke-luthersk hold. Fra statskirkens side var mobiliseringen også begrunnet i at den så skolens kristendomsundervisning som Den norske kirkes dåpsundervisning, et standpunkt som førte både til kamp for selve undervisningens opprettholdelse og for dens konfesjonelle forankring.

Skolepolitiske lovendringer og «dissenternes» rettigheter som lærere

Midt på 1800-tallet hadde det kommet lovbestemmelser som regulerte «dissenternes»⁴ adgang og rettigheter i landet.⁵ I praksis ble deres rettigheter sterkt begrenset, og forble det i lang tid. Men ca. hundre år senere, i 1950–60–70-årene skjedde det flere ting innen skolepolitikken som la dype spor for de kommende årene, og ga utgangspunkt for videre reformer, også når det gjaldt dissenternes muligheter innen skolesystemet.

Dissenterloven av 1845 ga barn fra ikke-lutherske familier mulighet til å kreve fritak fra kristendomsundervisningen.⁶ Men noe tilsvarende

3 For en kort oversikt over utviklingen i Norge fra et idehistorisk synspunkt, se Aadnanes, 1988, spesielt s. 130–133, og 178–186.

4 Selve den begrepsbruken som er anvendt ovenfor, viser også noe av skillet og avstanden mellom majoritetskirken Den norske kirke og de ikke-lutherske frikirkene. På denne tiden ble medlemmer av de ulike frikirkene nemlig kalt «dissenter». Dette var en betegnelse som hadde vært i det norske lovverket siden 1845, og var blitt et fast begrep i det norske språket. En *dissenter* var per definisjon et medlem av et ikke-luthersk kristent trossamfunn utenfor statskirken. I dag er termen «dissenter» anakronistisk. Offisielt heter det nå «trossamfunn eller menigheter utenfor Den norske kirke.» At heller ikke denne betegnelsen er like tilfredsstillende for alle som ikke er medlemmer av majoritetskirken, er en annen sak.

5 Om denne tidlige lovgivningen, se Seierstad, 1923; Rygnestad, 1955; Breistein, 2003.

6 Jf. Dissenterloven av 1845, §9: «Børn, der ikke skulle opdrages i den evangelisk-lutherske Lære, kunne forlanges undtagne fra Underviisningen i denne i de offentlige Skoler, hvorimod Skole-

gjaldt ikke for barn av foreldre som ville være ikke-religiøse. Dissentere kunne derimot generelt ikke bli lærere i folkeskolen før langt senere, nemlig etter vedtak i landsfolkeskoleloven i 1915 og byskoleloven i 1917,⁷ og i faget kristendoms-kunnskap først i 1969. Medlemmer av *Den evangelisk lutherske frikirke*, eller andre lutherske frikirker, fikk undervisningsrett i skolens kristendomsfag allerede i 1935.⁸

I 1959 kom det en ny lov for folkeskolen.⁹ Undervisningen i kristendoms-kunnskap skulle fortsatt være etter «den evangelisk-lutherske truedkjenninga» (§7), og de som underviste i faget måtte være medlemmer av «statskyrkja eller eit religions-samfunn som har den same læra som statskyrkja» (§15.3).

Ti år senere kom det enda en ny lov om grunnskolen, som nå var på god vei til å bli 9-årig.¹⁰ I målbeskrivelsen for kristendomsfaget sto det fortsatt at elevene skulle ha kjennskap til «... den kristne barnelærdommen etter den evangelisk-lutherske læra» (§7.4). Og fortsatt skulle det være anledning til fritak fra undervisning i kristendoms-kunnskap for barn av foreldre som ikke var medlemmer av Den norske kirke. Men når det gjaldt lærerne, kom det inn en ny bestemmelse som åpnet opp for dissenterne: «Den som skal undervise i kristendoms-kunnskap må undervise i samsvar med den evangelisk-lutherske læra», men det ble presisert at lærere som ikke hørte til Den norske kirke eller Den evangelisk-lutherske frikirke, hadde ikke plikt til å undervise i dette faget selv om de hadde kompetanse til det (§17.3). Det ble nå altså ikke lenger krevd at lærerne i faget skulle være medlemmer av Den norske kirke «eller eit religions-samfunn som har den same læra som statskyrkja.» Dermed ble det for første gang i norsk skolehistorie bestemt at også ikke-lutherske frikirkelige kunne undervise i skolens kristendomsfag, så sant de underviste i samsvar med den evangelisk-lutherske lære, men med en presisering om at de hadde ikke plikt til å ta på seg slik undervisning. Rett, men ikke plikt. Som en

bestyrelsen paa ethvert Sted har at paase, at Børnenes Underviisning ei heller i religiøs henseende forsømmes.»

7 Se her Breistein, 2003, s. 252–255.

8 Se Breistein, 2003, s. 253–255.

9 Se *Lov om folkeskolen frå 10. april 1959. Med merknader, reglement og instruksar*. Utgitt av Kyrkje- og undervisningsdepartementet. Oslo 1959.

10 Lov av 13. juni 1969 om grunnskolen (Grunnskolelova).

erstatning for de elever som ble fritatt for undervisning i kristendoms-kunnskap, ble det nå etter hvert også utviklet et annet fag beregnet på disse. I Mønsterplanen av 1974 ble faget kalt «livssynsorientering», og i 1987 endret faget navn til «livssynsfag».

Mer fra debatten om «Dissenterne» som lærere i kristendoms-kunnskap

Før lov av 13. juni 1969 om grunnskolen (grunnskolelova) kom gikk det for seg en debatt både i frikirkelige og i statskirkelige kretser om kristendomsundervisningen, og om ikke-lutheraneres muligheter til å delta i denne.¹¹

Norges Dissentering,¹² som var blitt etablert i 1903, hadde allerede i 1906 kommet med en klar oppfordring til myndighetene:

Dissenteringet, som beklager at velkikkede lærerkrefter blant dissenterne av konfesjonelle grunner er utelukket fra ansettelse i folkeskolen, anser det høyst påkrevet at religionsundervisningen i folkeskolen anlegges med objektiv undervisning etter bibelen som lærebok, således at adgang åpnes også for dissenter til ansettelse som lærere i folkeskolen.

Oppfordringen førte ikke til noe da, men viste holdningen blant mange dissenter. Dissenterne fikk, som nevnt ovenfor, generell adgang til læreryrket noen år senere, men ikke til å undervise i kristendomsfaget. Dissenteringet drøftet problemkomplekset flere ganger, men uten videre resultat. Forslaget ovenfor opplevdes nok av mange som for radikalt.

I 1945 ba Dissenteringet om at ikke-lutheranere måtte få undervise i kristendoms-kunnskap dersom de ga en skriftlig erklæring om lojalitet i undervisningen overfor lærebøkene og den evangelisk-lutherske konfesjon. En slik løsning ble drøftet flere ganger i årene framover; i etterkant kan en undres over om ikke en slik løsning måtte føles som ydmykende for dem det gjaldt.

¹¹ Se her Breistein, 2003, s. 348–379.

¹² Se f.eks. *Norges Dissentering gjennom 30 år*; Breistein, 2003, s. 142–177.

Et eksempel på hvordan de øverste lederne i Den norske kirke (DnK) tenkte på denne tiden, kan vi finne i protokollen fra DnKs bispemøte i 1950. Der ga de klart uttrykk for at

Bispemøtet finner at den foreslåtte erklæring fra dissenterlærernes side overfor vår kirke ikke er forsvarlig eller verdig for noen av partene. Fremgangsmåten vil bære preg av at man setter vedkommende aspirant i en tvangssituasjon: Hvis han underskriver kan han få post, hvis ikke er veien stengt for ham. Å avgi eller motta en erklæring som i større eller mindre grad må være i motstrid med vedkommendes overbevisning, kan ikke ansees tilbørlig.¹³

Komiteinnstillingen om lov om trossamfunn, avgitt av *Dissenterlovkomiteen av 1957*¹⁴ i 1962, ga uttrykk for at en burde kunne løse litt på problemet med å akseptere at endel kirkesamfunn sto så nær Den norske kirke at de burde kunne godtas. Komiteén tenkte her først og fremst på Metodistkirken, Det norske misjonsforbund og Guds Menighet Vegårshei. De mente også at De frie evangeliske forsamlinger, Baptistkirken og pinsevennene riktignok sto noe fjernere, men «Formodentlig vil det være riktig å godta også disse etter synet i vårt folk i dag.» Men de ville ikke at selve lovteksten skulle angi hvilke trossamfunn som skulle godtas, det måtte det være opp til Kongen å avgjøre. De ville altså ikke ha noe av at de enkelte lærere skulle avgi noen erklæring om lojalitet, men at trossamfunnet som sådant skulle godkjennes.

I det videre arbeidet ble det imidlertid foreslått flere endringer.¹⁵ Daværende domprost i Bergen, Per Lønning, som sterkt framholdt skolens kristendomsundervisning som DnKs dåpsundervisning, beskrev forslaget om å godkjenne lærere fra visse kirkesamfunn som absurd. Da kunne han mye heller tenke seg en ordning som lot den enkelte lærer avgi løfte om lojalt å gå inn i kirkens dåpsundervisning.¹⁶ Han kunne ikke tenke seg en ordning hvor alle lærere i faget skulle underskrive en slik lojalitetserklæring, men at de som ikke hadde medlemskap i DnK, enten en var dissenter eller ikke hadde medlemskap i noe trossamfunn, kunne få

13 Sitert fra *Innstilling om Lov om trossamfunn*, s. 132.

14 Om arbeidet til denne komiteen, og det videre lovarbeidet, se Breistein, 2003, s. 308–379.

15 Se Breistein, 2003, s. 354–379.

16 Breistein, 2003, s. 359–60. *Dagen* 19/8, 1964, s. 2.

undervisningsrett ved å underskrive en slik lojalitetserklæring.¹⁷ Norges Frikirkeråd – tidligere Norges Dissentering – ga i en uttalelse i desember 1967 sin tilslutning til det forslag til løsning på spørsmålet om dissenteres mulighet til å undervise i kristendomsfaget som Dissenterlovkomiteen av 1957 hadde satt fram, men de gikk sterkt imot at religionsundervisningen skulle betraktes som kirkens (=DnKs) sak. De kunne heller ikke godta at kristendomsfaget var Den norske kirkes dåpsundervisning. De godtok derimot, som en konsekvens av Grunnlovens paragraf 2, at undervisningen i faget skulle være konfesjonell.¹⁸

Ønsket om å la «dissenterne» få adgang til skolens kristendomsundervisning hadde heller ikke stor oppslutning blant de lavkirkelige kristelige organisasjonene innen Den norske kirke (DnK); i alle fall ikke om en skal dømme etter en artikkel av Jon Kvalbein publisert så sent som i 1968, bare ett års tid før «Lov om trudemssamfunn og ymist anna», og den nye skoleloven kom.¹⁹ Kvalbein slo her innledningsvis fast at det var ingen borgerrett å være kristendoms lærer. Kristendomsundervisningen var en del av DnKs dåpsopplæring: «Kristendoms læreren står ansvarlig overfor foreldrene, og er bærer av en kirkelig oppdragerfunksjon. Det er ingen borgerrett å utøve en kirkelig funksjon. Tvert imot må det være brudd på religionsfriheten å trenge seg inn i en annen kirkes indre anliggender.» Videre sa han at «Rammen om undervisningen i den lutherske tro må være klar. Vi tviler ikke på at flere dissenter lærere vil kunne åpne veien for en utvikling som vil svekke fagets karakter og innhold, og dermed – imot dissenternes interesser – redusere den kristne påvirkning i vårt folk.»²⁰ De ulike forslag til løsning med ulike godkjennelsesformer mente han ville føre til spenninger som i det lange løp ville være uholdbare, og den konfesjonelle basis ville bli svekket. Norges Frikirkeråd hadde gitt uttrykk for at de ikke godtok at kristendomsundervisningen var DnKs dåpsundervisning; dette tolket han som et uttrykk for å svekke båndene mellom skole og kirke, «en utvikling som sikkert blir fremskyndet

17 Lønning, 1967, s. 3.

18 Rådets uttalelse er gjengitt i bl.a. *Kristelig Tidende*, 1967, s. 648 og 646.

19 Kvalbein, 1968, s. 3–7.

20 Kvalbein, 1968, s. 5.

dersom dissenterne får adgang til å bli kristendomslærere.»²¹ Han synes også det var skremmende at det fra enkelte frikirkehold var blitt sagt at målet var en konfesjonsløs kristendomsundervisning, men her fant han å kunne støtte seg på lederne i DnK: «Ledere innen Den norske kirke har nesten enstemmig gått inn for å bevare den nåværende ordning. Denne ordning er ikke fullkommen. Men den er logisk. Den er i samsvar med kristendomsfagets konfesjonelle basis.»

Året etter kom de nye lovene. I det endelige arbeidet ble det gjort noen endringer. Spørsmålet om frikirkeliges rett til å undervise i kristendomskunnskap ble tatt ut av forslaget til *Lov om trossamfunn* og tatt inn i *Grunnskoleloven*. Dermed ble det slik at skoleloven av 1969 ga, som nevnt ovenfor, alle lærere – uansett kirkesamfunnstilhørighet eller ikke – rett til å undervise i kristendomskunnskap. Rett, men ikke plikt. Kvalbeins og andres restriktive syn ble nedstemt av Stortinget.

Lov om Embetsmænds troesbekjendelse (1894)

De som underviste i teologiske fag på Universitetsnivå skulle derimot også etter 1969 fortsatt være medlemmer av Den norske kirke. Bakgrunnen for dette lå i den gamle lovbestemmelsen fra 1880 om embetsmenns trosbekjennelse,²² lett justert 21. juli 1894:

Foruden Medlemmer af Kongens Raad og Dommere samt geistlige Embedsmænd, de under det theologiske Facultet hørende Universitetslærere og overhovedet Embedsmænd, hvem det påligger at give Undervisning i Kristendom, skal alle ved Folkeskolen eller til dens Fremme Ansatte Embedsmænd og Bestyrere av Skoler for den høiere Almendannelse bekjende sig til Statens offentlige Religion.

²¹ Kvalbein, 1968, s. 6.

²² Lov av 14. juni om Embedsmænds troesbekjendelse, §1. Denne loven hadde sin bakgrunn i Grunnlovens § 92 om at alle embetsmenn måtte være medlemmer av statskirken. Se til dette Breistein, 2003, s. 83–85.

Dissenteren og universitetslæreren Peder Borgen som kasus

Peder Johan Borgen (f. 1928) var metodist og tok teologisk embetseksamen ved Teologisk fakultet, Universitetet i Oslo, i 1953. Rett etter studiene hadde han søkt på forskningsstipend ved samme fakultet, men på grunn av at det lå undervisningsplikt til et slikt stipend, og han ikke tilhørte Den norske kirke, kunne han ikke bli tildelt slikt stipend. Han fikk imidlertid stipend fra Kirkenes Verdensråd og Metodistkirken, og i 1956 tok han en ph.d.-grad innen Det nye testamente ved Drew University i USA. Etter et par år som metodistprest i Harstad ble han stipendiat ved Norges allmennvitenskapelige forskningsråd 1958–62,²³ og ble dr.theol. ved Universitetet i Oslo i 1966 på en avhandling om Johannesevangeliet. På grunn av loven om *Embedsmænds Troesbekjendelse* kunne han derimot ikke få lærerstilling i teologi ved noe norsk lærested, og var i perioden 1962–66 professor ved Wesley Theological Seminary i Washington, USA. Mens han var der, søkte han i 1965 imidlertid på et nytt professorat i religionsvitenskap ved det nyopprettede religionsvitenskapelige instituttet ved Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Bergen. Det skulle også opprettes studietilbud i kristendomskunnskap der, og professoratet skulle danne faglig bakgrunn for dette. Vurderingskomiteen innstilte han som nr. 2 etter dr.theol. (og kort tid etter også dr.philos.) Alf Kragerud, som da fikk stillingen. Men også Borgen ble av komitéen vurdert kompetent som professor, og ble våren 1967 ansatt som universitetslektor og fikk kort tid etter opprykk som førstelektor.²⁴ I det daglige arbeidet ved instituttet var det Borgen som hadde det praktiske hovedansvar for undervisningen i kristendomskunnskap, mens Kragerud underviste i religionsvitenskap. Den nye stillingen som ble utlyst i 1971, var en såkalt «åpen» stilling i kristendomskunnskap uten føringer for prioriterte fagområder, men de fleste regnet nok med at Borgen ville være både en aktuell og habil søker.

23 Han ble dr.theol. ved Universitetet i Oslo i 1966 på en avhandling om Johannesevangeliet (*Bread from Heaven. An Exegetical Study of the Concept of Manna in the Gospel of John and the Writings of Philo*. Supplements to Novum Testamentum Vol X. Leiden: Brill, 1965.)

24 Det har ikke lyktes meg å finne noen offentlig utlysning av denne stillingen; muligens skjedde ansettelsen ved en intern prosedyre. Det er i etterkant blitt påpekt av noen at denne ansettelsen egentlig var imot Lov om Embedsmænds Troesbekjendelse, men at Universitetet foretok ansettelsen som en liten test på Departementets holdning til denne loven.

Drøftinger om revisjon av Lov om Embedsmænds Troesbekjendelse

Først i 1951 ble det for alvor tatt opp drøftinger om denne loven om Embedsmænds troesbekjendelse burde revideres med sikte på å fjerne unødvendig samvittighetstvang, men det gjaldt da primært de deler av loven som ikke angikk kirkelige saker og forhold.²⁵ Departementet begrunnet dette nye revisjonsarbeidet med at «ingen offentlige eller kirkelige interesser er tjent med at embetsmenn som bare leilighetsvis i sin tjeneste får med kirkelige eller religiøse spørsmål å gjøre opprettholder sitt medlemskap i statskirken bare for å beholde sin stilling.»²⁶ Det var altså bare annen halvdel av paragrafen som sto til debatt; her foreslo de at Kongen kunne gi dispensasjon. Men da departementet forela saken for biskopene, fikk de ikke mye medhold: Tre av biskopene frarådet endringer, fem var mer eller mindre positive i visse tilfeller, men bare for styrere av høyere allmennskoler, og kun én tilrødde full dispensasjonsadgang. Departementet fastholdt likevel sitt syn og satte fram forslag om at når det gjaldt embetsmenn under skolevesenet, kunne «Kongen i særlige tilfelle fravike denne bestemmelse når vedkommende ikke skal gi undervisning i kristendoms-kunnskap.» I det endelige resultatet av dette arbeidet, godkjent som lov 18. nov 1955, ble det i paragrafens siste ledd bestemt slik som foreslått av departementet at «for de foran nevnte embetsmenn og bestyrere (rektorer) under skolevesenet kan Kongen i særlige tilfelle fravike denne bestemmelse når vedkommende embetsmann ikke skal gi undervisning i kristendoms-kunnskap.» Men kravet om bekjennelse til «Statens offentlige religion» for universitetslærere eller «embetsmenn hvem der påligger å gi undervisning i folkeskolen» sto ikke til diskusjon, og ble ikke endret.

Men den diskusjonen kom i drøftelsene i og rundt *Innstillingen om lov om trossamfunn*, avgitt i 1962 av *Dissenterlovkomitéen av 1957*. Komitéen drøftet ulike synspunkter som var aktuelle helt på begynnelsen av 1960-tallet. I utgangspunktet fant den det naturlig at lærerne ved et *teologisk fakultet* hadde bekjennelsesplikt fordi deres vesentlige oppgave

25 Sakspapirene er tilgjengelig her: <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingforhandlinger/Saksside/?pid=1955-1961&mtid=24&vt=a&did=DIVL23456>

26 Odelstingsproposisjon nr. 64 (1954), s. 4.

var å utdanne prester for statskirken. Fakultetet ble også brukt som høringsinstans av Kirkedepartementet i teologiske spørsmål, og professorene deltok i avstemningen foran bispevalg, noe som igjen forutsatte at de var medlemmer av statskirken. Komitéen mente derfor at det «etter forholdene hos oss ville være lite hensiktsmessig å sløyfe eller dempe bekjennelseskravet. Det må i og for seg være en rimelig ting at et trossamfunn får utdannet sine prester av lærere som deler samfunnets tro og bekjennelse.»²⁷

Komitéen mente videre at dette dreide seg primært om Universitetet i Oslo; for Bergen var spørsmålet ikke aktuelt fordi man der ikke hadde noe teologisk fakultet «og så vidt en kjenner til ikke regner med å få det i noen overskuelig fremtid.» Den «profetien» har for så vidt slått til, men «problemet» skulle senere vise seg å bli aktuelt i Bergen på en måte som en ikke forutså i årene fram til 1962.

Når det gjaldt undervisningen i *kristendomskunnskap*, så mente komitéen at saklig sett ville det ha vært naturlig om denne undervisningen var lagt til Det teologiske fakultet, og ikke som da til Det historisk-filosofiske fakultet ved Universitetet i Oslo (som da var det eneste aktuelle studiestedet i dette faget). Der var imidlertid verken den ene professoren som var ansatt der (H. Ludin Jansen), eller fakultetslektoren pålagt noen bekjennelsesplikt. Og de mente at det burde heller ikke komme på tale å underlegge professoren i alminnelig religionshistorie noen bekjennelsesplikt. Annerledes kunne det kanskje stille seg med universitetslektorer, men komiteens flertall fant at «hensynet til prinsippet om bekjennelsesfri virksomhet ved universitetets historisk-filosofiske fakultet må veie tyngst, og vil derfor ikke fremme forslag om å ta stillingen som universitetslektor i kristendomskunnskap med blant dem som er bekjennelsesbundet.»²⁸

Komitéen kom imidlertid også med noen vurderinger som en i ettertid kan mene ikke var særlig oppdaterte eller velinformerte. Komitéen ga her nemlig uttrykk for at de mente spørsmålet om behov for bekjennelsesplikt

27 *Innstilling om Lov om trossamfunn*, s. 142.

28 *Innstilling om Lov om trossamfunn*, s. 143. Dette gikk også metodisten Ragnar Horn og pinsevennen Martin Ski i komiteen inn for. Biskop Johannes Smidt dissenterte imidlertid, og mente at universitetslærere i kristendomskunnskap generelt burde være underlagt en bekjennelsesplikt fordi mellomfaget i kristendomskunnskap var så viktig for kvalifisering til undervisning i faget i den høyere skolen.

for øvrig var mer av teoretisk enn av praktisk betydning: Stillingen som universitetslektor ville bare kunne besettes med en teolog; ved Menighetsfakultetet hadde bare lutheranere adgang, og ved Teologisk fakultet (TF) var det sjelden at noen studerte som ikke var medlem av statskirken. Komitéen uttalte derfor at

Det er liten mulighet for at noen som ikke er medlem av statskirken, skulle komme til å søke, og det ville for ansettelsesmyndigheten ikke være noen grunn til å ta noen utenfor statskirken. Det bør åpenbart heller ikke gjøres; å vedta lovbestemmelse for å hindre det, kan ikke være nødvendig.²⁹

Men hva skjedde? Tre år senere (1965) søkte en «dissenter», metodisten Peder Borgen, på et nyopprettet professorat i religionsvitenskap ved Universitetet i Bergen; han ble innstilt som nr. 2 og fikk dermed ikke stillingen, men var ikke et ukjent navn i kirkelige kretser. Alle medlemmene i komiteen, inkludert metodisten Ragnar Horn, Oslo, kunne da ikke være ukjente med denne Borgen?³⁰ Og hva tenkte de egentlig om nytten av kompetansekravene? Skulle de bare oversees og fravikes dersom en søker var kompetent, men «dissenter», slik at en lutheraner skulle gå foran uansett? Komitéen la ikke noen videre føringer, så her var det noen standpunkter som trengte videre drøftelse.

Og drøfting ble det, ikke minst da det i 1970 ble lyst ut et nytt professorat i kristendomskunnskap ved Religionsvitenskapelig institutt, Universitetet i Bergen.

Nytt professorat i kristendomskunnskap i Bergen utlyses med klausul

I 1970 søkte katolikken Kari E. Børresen (1932–2016) et dosentur i kristendommens idehistorie ved Teologisk fakultet, Universitetet i Oslo, men hun ble nektet bedømmelse under henvisning til loven fra 1894 om

²⁹ *Innstilling om Lov om trossamfunn*, s. 144.

³⁰ Det samme må en kunne si om pinsevennen Martin Ski, og professor Einar Molland, en av Peder Borgens lærere ved Teologisk fakultet som Peder hadde hatt mest kontakt med både i og etter studietiden.

Embedsmænds Troesbekjendelse.³¹ Samme år opprettet Stortinget et nytt professorat i kristendomskunnskap ved Universitetet i Bergen, med virkning fra 1. juli 1971. Men forbauselsen var stor da utlysningsteksten kom på trykk 28. desember 1970 i *Norsk Lysingsblad*, for der hadde teksten fått et tillegg. Departementet hadde da nemlig funnet fram den gamle loven fra 1894, og lagt inn følgende bestemmelse i utlysningsteksten: «Innehaveren av embetet må bekjenne seg til Statens offentlige religion. Jf. Lov 21. juli 1894 om Embedsmænds Troesbekjendelse.»³² I denne loven fra 1894 sto det som nevnt ovenfor nemlig at «de under det theologiske Facultet hørende Universitetslærere og overhovedet Embedsmænd, hvem det påligger at give Undervisning i Kristendom, skal ... bekjende sig til Statens offentlige Religion.»

Saken vakte stor oppsikt i universitetsmiljøene, men også utover disse, og debatten ble preget av to forhold: for det første, spørsmålet om hvorfor denne bestemmelsen ble tatt i bruk nå, og ikke i 1965? Og for det andre, saken ble preget av det faktum at det allerede var en «dissenter» ansatt ved fakultetet som universitetslektor, og som ble betraktet som meget habil faglig sett og sannsynlig søker til stillingen. Denne universitetslektoren var metodisten Peder Johan Borgen. I tillegg spilte nok noen andre lokale faktorer inn i vestlandsbyen Bergen.

Et ubesvart spørsmål?

Hvorfor ble da denne gamle bestemmelsen fra 1894 tatt med i denne nye utlysningen for Bergen? Kunne det ha sin grunn i at det var en «dissenter» i lærerkollegiet i Bergen som ble betraktet som potensiell søker, eller var der andre årsaker? Ved henvendelser til departementet fikk en ikke noe klart svar på hvorfor de hadde satt inn denne klausulen, bare en henvisning til at «det ikke er noe spesielt ved denne sak, og at hele kunn-gjøringen er i samsvar med norsk lov.»³³ Departementet hadde for så vidt

31 Hun fikk sine papirer i retur i uåpnet tilstand. Se også Borgen, 2004, s. 269–280, Børresen er omtalt s. 277; Også trykt i Borgen, 2009, s. 169–187. Se også Hafstad, 2008, s. 179–196. Hafstad kaller den nye loven som kom i 1972 for 'Lex Børresen,' men 'Lex Borgen' ble brukt i Bergen.

32 Se Norsk Lysingsblad nr. 301 – 88. årgang, 28. desember 1970, s. 1.

33 Se for eksempel notis i *Aftenposten*, 5. jan 1971, s. 4.

rett i det, og som vi har gjort rede for ovenfor, hadde *Dissenterlovkomiteen av 1955* i sin innstilling i 1962 heller ikke gått inn for å forandre denne delen av den gamle loven.

Men i mellomtiden var *Skoleloven av 1969* kommet, og den ga ikke-lutheranere rett til å undervise i kristendomskunnskap i grunnskolen. I etterkant kan en kanskje si at Stortinget som den lovgivende forsamling «hadde glemt» å oppdatere den tilsvarende loven som gjaldt for embetsmenn som underviste i kristendomskunnskap. Men Dissenterlovkomiteen hadde jo på sin side gitt uttrykk for at det helst var et teoretisk spørsmål om noen ikke-lutheranere skulle finne på å søke på en slik stilling ved et universitet.

Men ser en nærmere etter, er det grunn til å tro at Børresen-saken ved Teologisk fakultet tidligere samme år hadde minnet departementet om den gamle loven fra 1894. Det var nemlig så sent som både i februar og i november 1970 blitt reist spørsmål i Stortinget om denne loven. 18. februar stilte representanten Berte Rognerud (H) følgende spørsmål til kirke- og undervisningsministeren: «Vil departementet ta skritt til å følge opp den endring i lov om grunnskolen som frafaller krav om bekjennelsesplikt for lærere til også å omfatte høyere undervisning, inklusive universitetsnivå?» Statsråd Kjell Bondevik (KrF) svarte at spørsmålet var såpass vidtfnende at departementet måtte arbeide videre med det før de kunne gi noe bindende svar. Rognerud fulgt opp med å spørre om ikke statsråden fant det rimelig at de samme retningslinjer som en hadde i den elementære skolen også burde gjelde for «lærere i de høyere undervisningsinstitusjoner», og Bondevik svarte bekreftende på det.³⁴

11. november kom Berte Rognerud tilbake til spørsmålet om Lov om Embedsmænds Troesbekjendelse.³⁵ Kari Børresen hadde nemlig selv nå vært i kontakt med Rognerud og forelagt sin sak for henne.³⁶ Rognerud hadde dermed fått del i mer bakgrunnsinformasjon og refererte nå direkte både til Kari E. Børresen-saken, og til Peder Borgen:

34 Stortingstidende. Forhandlinger i Stortinget nr. 220, s. 1833–34.

35 Stortingstidende. Tema: Kirker og geistlighet (Storting 1970/71), s. 678–680.

36 Børresen refererer selv til en slik kontakt med Rognerud i brev av 13.4.2000 til Det teologiske fakultet i Oslo. Kopi av brev i Borgen samlingen, Nasjonalbiblioteket.

En søker til det utlyste dosentur i Kristendommens idehistorie ved Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo, er blitt nektet bedømmelse under henvisning til Lov av 1894 om Embedsmænds Troesbekjendelse.

Vil departementet på bakgrunn av at Stortinget har opphevet bekjennelsesplikten for lærere i kristendomskunnskap i grunnskolen, foreslå at bekjennelsesplikten bortfaller også på universitetsnivå?

Rognerud viste i sitt innlegg videre til at under arbeidet med *Lov om tros-samfunn* ble det gitt uttrykk for at kirkedepartementet ville fremme forslag til nye bestemmelser på dette området også i de forskjellige skole- og universitetslover. Statsråd Bondevik sa seg igjen langt på vei enig med Rognerud, men framholdt at en trengte tid med dette arbeidet; det var tross alt ikke så lenge siden *Lov om Truomssamfunn og ymist anna* og den nye grunnskoleloven hadde kommet, og sistnevnte var faktisk ennå ikke trådt i kraft, og det ville heller ikke skje før om ca. et års tid.

Rognerud fulgte opp også dette svaret, og viste til at lærerstillinger ved de historisk-filosofiske fakultetene i Oslo og Bergen ikke er underlagt bekjennelsesplikt til tross for at loven fra 1894 i §1, nr. 1 bestemmer «og overhodet embetsmenn, hvem det påligger å gi undervisning i kristendomskunnskap.» Og så kom hun med en direkte henvisning til Peder Borgen i Bergen (men uten å nevne navn):

En metodist studerte teologi ved det teologiske fakultet i Oslo. Som metodist kunne han ikke få bli stipendiat fordi det var belagt med undervisningsplikt. Men han kunne ta – og tok sin teologiske doktorgrad. Han har nu en lærerstilling i kristendomskunnskap ved Universitetet i Bergen. I Oslo søker en forhenværende dominikanermunk³⁷ det ledige dosentur i kristendomskunnskap. Vedkommende er også underkastet bedømmelse uten at det har vært spørsmål om overenstemmelse med loven.

Bondevik svarte at departementet var klar over at det kunne være ulike regler for ulike fakultet, men at det på basis av loven fra 1894 ikke kunne dispenseres for lærere ved Teologisk fakultet.

37 Dette var antagelig Edvard D. Vogt (1923–2016). Jf. Lars Mjøsets beskrivelse av ham her: <https://sosiologen.no/essay/nekrolog/katolsk-prest-oikos-stifter-og-banebrytende-sosiolog/>

På basis av denne diskusjonen i Stortinget må det være grunnlag for å si at her ligger hovedårsaken til at departementet satte inn den ovennevnte klausul i utlysningen for den nye stillingen i Bergen. De jobbet med saken, den hadde vært luftet i Stortinget, og de kjente til både Kari Børresen-saken og til metodisten i Bergen, Peder Borgen. De kunne dermed ikke unngå den gamle loven fra 1894 når utlysningen for den nye stillingen skulle lages.

Universitetet i Bergen var deretter tidlig i kontakt med Departementet, og henstilte til dette allerede i begynnelsen av januar om å trekke utlysningen, og ba departementet om å få til en endring i lov om embetsmenns trosbekjennelse slik at det ikke ble stilt andre krav til professorer enn til andre grupper av lærere i kristendomskunnskap ved universitetet. Universitetslektorer hadde nemlig ikke noe slikt krav over seg. Men før departementet kom så langt, hadde også representanten Tove Pihl (A) reist spørsmål i Stortinget 20. jan. 1971 om trekking av utlysningen.³⁸ «Grunnen til at jeg har reist dette spørsmålet», sa hun til avisen *Dagen*, «er at jeg ser det som urimelig å opprettholde bekjennelsesplikten ved de høyere læreanstalter når den er avskaffet i den obligatoriske skole.»³⁹ Departementet presiserte i sitt svar at Universitetet i Bergen hadde bedt om at departementet trakk tilbake utlysningen, og utsatte saken til spørsmålet om lovendring var avgjort,⁴⁰ og at det ville bli gjort.

Departementet trakk da også utlysningen tilbake allerede i slutten av januar 1971, og arbeidet med en lovendring fikk hurtigtogsfart.

Debatt på Vestlandet om embetsmenns trosbekjennelse

Allerede tidlig i januar 1971 kom debatten i gang i avisspaltene. 8. januar hadde *Dagen* et intervju med Per Lønning,⁴¹ da biskop i Borg, og han la

38 Stortingstidende. Tema: Embets- og tjenestemenn (Storting 1970/71), s. 1887–1888.

39 «En lov som har overlevd seg selv», *Dagen*, 19. jan. 1971, s. 1 og 4.

40 Bondevik opplyste i svaret til Tove Pihl også at «Seinare har Universitetet i Bergen opplyst at det var klår over at det ikkje kunne utnemnast nokon som ikkje står i statskyrkja, men Universitetet rekna med at vedkjenningskravet ville verte teke bort før ein kom så langt. Ei slik framgangsmåte ville vere uvanleg, for departementet kan ikkje på førehand vite kva Stortinget vil gjere av lovendingar.»

41 Per Lønning (1928–2016), var domprost i Bergen 1964–1969; i 1969 ble han Biskop i Borg. I sin tid som domprost hadde han hatt kontakt med den jevngamle Peder Borgen både som universitetslærer og som aktiv metodist og som aktiv i økumenisk arbeid i Bergen.

bredsiden til: «Kirken vinner bare en Pyrrhos-seier!» I denne saken har kirken alt å tape, intet å vinne, sa han: «Jeg for min del mener at dersom loven utvetydig må tolkes slik at det er nødvendig med et slikt konfeksjonskrav, da er vi nødt til å endre loven.»⁴² Subsidiært mente han at en kunne kanskje ha definert stillingen slik den ikke kom i strid med loven. Og så kom han med en uforbeholden støtte til Peder Borgen, som han nok regnet med var aktuell som søker:

I dette tilfellet må det virke desto mer provoserende siden alle sammen vet at den som har hatt ansvaret for denne gren av undervisningen helt fra det startet, tilhører et annet kirkesamfunn, og dermed får saken en ekstra brodd mot vedkommende person, hvis kvalifikasjoner jeg ikke har hørt noen trekke i tvil.

Lønning avslutter med å uttrykke sin undring over at frikirkelige lærere får lov å undervise i kristendomskunnskap i folkeskolen for 7 år gamle barn, mens vi ikke våger «å slippe dem til på voksne, selvstendige mennesker.»

Noen dager senere kom også Lønnings etterfølger som domprost i Bergen, Hans Høivik, på banen. Han poengterte at loven er der, og gir departementet dekning for sitt krav, men mente ellers at det hadde skjedd «mangt og meget» i de vel sytti årene siden 1894. Det var et annet klima på det kirkelige og religiøse plan, og «jeg mener det er helt riktig av departementet å ta dette spørsmålet opp til revurdering.»⁴³ Høivik ga også støtte til argumentet som viste til den nye skoleloven, og til at professoratet lå under Det historisk-filosofiske fakultet. I tillegg pekte han på at det ble ikke stilt noe krav om kirketilhørighet ved utlysningen av et tilsvarende professorat i Trondheim i 1963.⁴⁴

42 Jf. «Lønning mot 'tros-professor': Kirken vinner bare en Pyrrhos-seier!» *Dagen*, fredag 8. januar 1971, s. 1 og 8. Delvis gjengitt i *Dagbladet* (9. jan. 1971, s. 2) under overskriften «Utlysningen virker meget provoserende».

43 Intervju i *Dagen*, 16. jan 1971, s. 1 og 16.

44 Norges Lærerhøgskole i Trondheim (NLHT) ble dannet i 1922. I 1963 ble det utlyst et professorat i religionsvitenskap, med særlig vekt på kristendomskunnskap, og teologen dr.theol. Åge Holter ble ansatt av Lærerhøgskolens råd som professor i 1964. Universitetet i Trondheim ble opprettet ved stortingsvedtak i 1968. Da ble tre tidligere selvstendige institusjoner innlemmet i det nye universitetet: Norges lærerhøgskole, Norges tekniske høgskole og Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Museet. Se nærmere om dette i Almås og Rian 1998.

Men, presiserte Høivik, kirken bør likevel være våken. Av den som tilsettes måtte det kunne forlanges at han førte en undervisning som var i overenstemmelse «med kirkens lære og som kirken kan være tjent med.» Han tenkte seg her altså en undervisning som liksom undervisningen i grunnskolen var konfesjonelt bundet. Men ikke professoren som sådan. Og så la han til:

Når det gjelder den aktuelle situasjon med universitetslektor Peder Borgen som professorkandidat, føler jeg meg helt trygg på at kirkens interesser vil bli ivare tatt på den beste måte under hans ledelse.

Det avtegnet seg altså en argumentasjon som knyttes primært til to ting: den nye skolelovens åpning overfor ikke-lutheranere og de endrede samfunnsforhold. I tillegg skjønner en ikke helt hvorfor denne henvisningen til loven av 1894 måtte komme nå, og både Lønning og Høivik er nærmest brydd over at det rammet en person som allerede hadde hatt ansvar for kristendomsfaget i flere år.

Avisen *Dagbladet* gjenga ikke bare deler av Dagens intervju med Per Lønning, men fulgte opp samme dag med en lett indignert lederartikkel: «Vekk med bekjennelsesplikten.»⁴⁵ Her gir de uttrykk for at «denne loven forekommer oss å være fullstendig overflødig og uten mening i våre dager.» Som argument viste de også til den nye skoleloven, og til de få stillinger som det måtte være aktuelt å opprettholde et slikt krav for; de geistlige embetsmenn (prestene) kunne, for eksempel, få dette fastlagt i lov om Den norske kirke. I en generell lov om embetsmenn hørte det ikke hjemme, mente avisens leder. *Dagbladet* støttet seg her også på synspunkter som tidligere stortingsmann Olav Kortner fremmet annet sted i samme avis.⁴⁶

Debatten i Bergen ble også til en viss grad preget av den diskusjonen som hadde gått en stund tidligere om opprettelsen av Norsk Lærerakademi (NLA), og dets søknad om eksamensrett. Der hadde Det historisk-filosofiske fakultet ved Universitetet i Bergen frontet det standpunkt at de ikke kunne tilrå at eksamen fra Norsk Lærerakademi ble godkjent

45 «Vekk med bekjennelsesplikten», *Dagbladet*, 9. jan. 1971, s. 3.

46 «Loven bør oppheves», *Dagbladet*, 9. jan. 1971, s. 2 (intervju).

som del av cand.mag.- eller cand.philol.-eksamen fordi akademiets krav om konfesjonsplikt for lærerne stred mot fakultetets prinsipper. Peder Borgen hadde på oppfordring levert en betenkning til fakultetet i denne saken. Han hadde imidlertid ikke fremmet en slik konklusjon, men pekt på visse faglige kriterier som burde bli oppfylt.⁴⁷ Det er ikke helt enkelt å finne svar nå lenger på hvorfor fakultetet havnet på et standpunkt som gikk såpass utover Borgens betenkning. Men det er grunn til å tro at de knyttet spørsmålet om «fri forskning» til spørsmålet om frihet fra konfesjonsplikt også her.⁴⁸

Vi får et inntrykk av hvordan en tenkte i de kretser som sto Lærerakademiet i Bergen nær, om en leser et innlegg professor Carl Fr. Wisløff skrev i *Dagen* allerede 10. mai 1967.⁴⁹ Wisløff ga uttrykk for sin skepsis til at utdanningstilbudet i kristendomskunnskap var lagt til «universiteter og høyskoler.» Dermed hadde det kommet midt inn i «de teologiske brytninger» som da karakteriserte situasjonen, mente han, og som han karakteriserte som «svært vanskelige». Wisløff innrømmet at «Ingen vil nekte at det er mulig, for en akademisk lærer som har forutsetninger for det, å gi bekjennelsestro undervisning innen rammen av et universitetsinstitutt.» Men den totale situasjonen, mente han, var nå likevel slik at den kalte på en ny innsats. Og så pekte han på det nyopprettede instituttet ved Universitetet i Bergen, og la til:

Vi kan tenke på hvordan stillingen blir ved universitetet i Bergen. Den nye professor i religionsvitenskap er kjent for å innta radikale posisjoner. En nylig ansatt lektor hører til metodistkirken, en timelærer er katolsk prest. – Det er klart

47 Brev med «Uttalelse i anledning søknad fra Norsk Lærerakademi for kristendomsstudium og pedagogikk om godkjenning av eksamen i kristendomskunnskap på grunnfags- og mellomfagsnivå», datert 9. nov. 1970, til Det historisk-filosofiske fakultet.

48 Norsk Lærerakademi, som ble opprettet i 1968, fikk sin eksamensrett godkjent av departementet våren 1971, og da ikke minst på basis av at Norges Lærerhøgskole i Trondheim godkjente søknaden. Departementet utnyttet dermed uenigheten hos de faglige instansene. Det hører også med til saken at dette var den siste embetshandlingen statsråd Kjell Bondevik foretok før Borten-regjeringen måtte gå av 17. mars 1971 og Arbeiderpartiet overtok makten med Trygve Bratteli som statsminister, og Bjartmar Gjerde som Kirke- og undervisningsminister. Vedtaket ble sterkt kritisert i noen kretser, jf. bl.a. en artikkel i *Arbeiderbladet* 17. mars 1971 (s. 26): «Kjell Bondevik pådrar seg sluttstrid. Trumfet gjennom politisk sak etter avskjedssøknad». Se også Helland & Jøssang, 2018.

49 Carl. Fr. Wisløff, «NLA – en ny og viktig skanse», *Dagen*, onsdag 10. mai 1967, s. 2.

at de som har som ideal at undervisningen skal svare til, og bygge på, vår kirkes bekjennelse og barnelærdom, ikke kan føle seg tilfreds med en slik situasjon.

Wisløff var en «høvding» blant det lavkirkelige lekfolk på denne tiden, og hans røst ble hørt, ikke minst på Vestlandet.⁵⁰ Hans lavkirkelige holdning førte til at selv om han var ansatt ved Menighetsfakultetet, så støttet han heller Norsk Lærerakademi enn det nyopprettede institutt for kristendoms-kunnskap ved sin egen institusjon.⁵¹

Men det var også flere på Vestlandet som ytret sterke synspunkter i professor-saken, og som fremdeles var harme på at Det historisk-filosofiske fakultet ved Universitetet i Bergen hadde gått imot å godkjenne eksamen ved Norsk lærerakademi fordi de der hadde konfesjonsforpliktelse på sine lærere. Avisen *Dagen* kom her på banen igjen og kommenterte dette på lederplass.⁵²

Dagen gjentar her sitt standpunkt om at NLA står i en god norsk tradisjon: «Fordi kyrkja er luthersk, skal også kristendomsopplæringi i den offentlige skulen vera luthersk. Men når lærarane skal undervisa i lutherdom, må lærarutdanningi vera luthersk.» Dagens artikkel er nok preget av at den ikke hadde forstått eller ikke tok hensyn til at grunnskolen kristendomsundervisning ikke lenger var å betrakte som DnKs dåpsundervisning.⁵³ Det tok også lang tid før denne oppfatningen ble tatt på alvor innen Den norske kirke.⁵⁴

Men *Dagen* ytret samtidig en viss forståelse for at Universitetet i Bergen aksjonerte på vegne av et professorat som lå under Det historisk-filosofiske fakultetet. Men avisen hadde ikke syn for det argumentet at når ikke-lutheranere kunne undervise barn, måtte de også kunne undervise voksne i kristendoms-kunnskap, for faget har jo «vedkjenningsplikt». Den ordningen mente *Dagen* var «slett som lovgivningsprinsipp og

50 Jf. Sjaastad, 2016.

51 Slik Mogstad, 2008, s. 206.

52 «NLA og vedkjenningsplikt». *Dagen*, 13. januar 1971, s. 3. Se også Bernh. Rønhovde, 1971.

53 Kirke- og undervisningskomiteen hadde nemlig uttalt at «Kirken har regnet kristendomsundervisningen i skolen som en del av sin dåpsopplæring. Komiteen vil i denne sammenheng presisere at kirken selv har ansvar for å gi dåpsundervisning i kirkelig forstand.» og mente dermed at Den norske kirke nok kan betrakte skolens kristendomsundervisning som dåpsundervisning, men at det er *kirkens* syn, ikke skolens. Breistein, 2003, s. 374–376.

54 Se Løvlie, 2009, og Berge, 2009, s. 127.

mykje tvilsam som etisk prinsipp.» For en kunne vel ikke mene at «ein ikkje-luthersk professor skal ha vedkjenningsplikt so lenge han står på katetret?»

Her hadde Dagen for noen et poeng, for bestemmelsen av 1894 angikk jo embetsmennenes/lærernes kirketilhørighet, altså et konfesjonskrav, og ikke krav om det var tilstrekkelig at undervisningen var i samsvar med den lutherske bekjennelse slik skoleloven av 1969 anga for lærerne i folkeskolen. Men det var den løsningen departementet kom fram til. En rekke aviser kommenterte saken i 1971, og mange uttalte seg for en revisjon.

Departementet startet – som nevnt ovenfor – ganske raskt sitt arbeid med en gjennomgang av embetsmannsloven fra 1894. Men det forsinket nok arbeidet ved at det ble regjeringsskifte på denne tiden, og Kjell Bondevik (KrF) ble 17. mars 1971 avløst av Bjartmar Gjerde (A) som kirke- og undervisningsminister. Bjartmar Gjerde opplyste imidlertid til *Bergens Tidende* allerede 28. april at de regnet med et endringsforslag som kunne bli behandlet av Stortinget i vårsesjonen. 14. mai ble det fremmet en odelstingsproposisjon⁵⁵ som foreslo en særskilt lov som skulle regulere forholdene med hensyn til kristendomsfaget i høyere utdanning. Dette skjedde stort sett uten protester, men professorrådet ved Menighetsfakultetet protesterte på saksgangen ved å hevde⁵⁶ at odelstingsproposisjonen var oversendt Stortinget «uten at det på forhånd er innhentet uttalelser fra de instanser som ellers pleier å uttale seg om saker av denne art, bl.a. biskopene og de teologiske fakulteter», og ba departementet trekke proposisjonen og innhente slike uttalelser. Departementet hevdet imidlertid i sitt svar at de mente at forberedelsene hadde skjedd på vanlig måte, at saken var godt belyst og at de ikke så noen grunn til å trekke den tilbake. Men departement og storting rakk ikke å slutføre saken i vårsesjonen.

Det var flere grupperinger ved UiB som var i kontakt med de relevante myndighetene i Oslo. Universitetsledelsen i Bergen hadde konferanser med medlemmer av Stortinget og Regjeringen. Kristendomsstudentene ved instituttet engasjerte seg også både fordi de gjerne ville ha Borgen som professor, og fordi de så at det nye professoratet hadde betydning for

55 Ot. prp. nr. 62 (1970–71). Se https://stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1970-71&paid=4&wid=b&psid=DIVL587&pgid=b_1086

56 I brev av 28. juni 1971, delvis referert i Innstillingen fra kirke og undervisningskomiteen, s. 4.

hovedfaget i kristendom som var under oppbygging, og ville styrke dette. En gruppe av studentene, bl.a. Jorunn Ubostad og Birger Taranger, reiste til Oslo for å legge fram sin versjon av saken for departementet. De møtte ikke statsråden, men fikk snakke med ansatte på lavere nivå som arbeidet med saken. Der fikk de det inntrykk at denne saken egentlig var kurant, men det var likevel noen juridiske og forvaltningsmessige prosedyrer som måtte følges i den videre behandlingen.⁵⁷ Peder Borgen engasjerte seg også direkte i saken, og han var selv invitert til en samtale i Stortinget i Oslo. Han var også i direkte brevveksling med enkelte stortingsrepresentanter om saken, og hadde samtaler med bl.a. Per Karstensen (A), som var formann i Kirke- og undervisningskomiteen, og stortingsrepresentantene Lars Roar Langslet (H)⁵⁸ og Olav Totland (A).

For Borgen personlig hadde nok denne saken minst en dobbel bunn: For det første gjaldt det de frikirkeliges rettigheter til å få undervise i kristendomskunnskap/teologi helt til topps i det norske utdanningssystemet. Det var en kamp mot en diskriminering han hadde møtt selv helt siden han søkte på videre forskningsmuligheter etter teologistudiet. For det andre så gjaldt det en mulighet for ham personlig til å rykke opp i det norske utdanningssystemet. Ved vurderingen til professoratet i Bergen i 1967 hadde han fått professorkompetanse, men var fortsatt i stilling som førstelektor. På denne tiden hadde ikke førstelektorer eller andre adgang til å søke om «personlig opprykk» som professor.⁵⁹ Dermed var det bare ved ansettelse i en professorstilling – i et professorat – at en kunne få tittel, rettigheter og plikter som professor. Og i Norge var det ikke mange professorater i Det nye testamentet på denne tiden. Ser en bort fra Menighetsfakultetet, var det to slike professorater ved Teologisk fakultet, men de var forbeholdt lutheranere. Dermed var etableringen av et nytt professorat i Kristendomskunnskap i Bergen en stor mulighet for Borgen. Selv om det var relativt «åpent» – kristendomskunnskap er et stort fagfelt – var det naturlig at han som nytestamentlig teolog primært ville få dette

57 Fortalt av Jorunn Ubostad (1943–) i telefonsamtale 7. mai 2019. Hun kunne dessverre ikke lenger datere turen til Oslo.

58 Katolikken L. R. Langslet skrev allerede i 1967 en artikkel om bekjennelsesplikten: jf. Langslet, 1967, s. 456–462. Men denne artikkelen gjaldt primært gjaldt forholdet ved Universitetet i Oslo.

59 Det var en rettighet som kom først på slutten av 1990-tallet.

som sitt fagfelt. Men det var samtidig åpent nok til at personer med annen spesialisering innen faget kunne søke.

Det gikk imidlertid ikke så fort med denne lovendringen som først tenkt. På et møte i fakultetsrådet ved historisk-filosofisk fakultet 8. juni 1971 ble det vedtatt at dekanus skulle prøve å få til en avklaring om hvordan det lå an med ny utlysning av professoratet. En hadde da et håp om at det var mulig å foreta utlysning etter at proposisjonen hadde passert statsråd.⁶⁰ Det viste seg at den muligheten ikke var reell, og dekanus Knut Erik Tranøy informerte Peder Borgen i brev av 1. juli samme år om at saken måtte stilles i bero. Det ville i praksis si: å vente til saken hadde gått igjennom de nødvendige instanser til full godkjenning og sanksjon. Det var nok heller ikke alle på instituttet og fakultetet som var like ivrige etter å få en professor i kristendoms-kunnskap. Det var spenninger mellom religionsviterne og de som drev kristendomsfaget. Ved instituttets 50-årsjubileum i 2017 skrev professor Einar Thomassen⁶¹ om tiden etter etableringen av instituttet at «Årelang strid fulgte. Religionsviterne betraktet kristendoms-kunnskap som en gjøkunge i instituttret som ville dominere og fortrenge den genuine religionsvitenskapen. Det endte med en dramatisk skilsmisse i 1985, da de to fagene endte opp med hvert sitt institutt.»⁶² Og det endte videre med at instituttet for kristendomsfaget ble lagt ned i 1991.

Men loven ble behandlet i løpet av høstsesjonen; den ble sanksjonert 17. des. 1971, og trådte i kraft 1. jan. 1972.⁶³ Vedtaket innebar at den gamle loven fra 1894 ble opphevet, en del om krav om medlemskap i Den norske kirke for kirkelig tjenestemann og ombudsmann og lærer ved teologisk fakultet ble tatt inn i *Lov om Den norske kirkes ordning*,⁶⁴ og en ny lov kom til om undervisning i kristendoms-kunnskap i høyere utdanning.

60 Brev fra dekanus Knut Erik Tranøy til Universitetsdirektøren, datert 09.06.71. Borgens privatarkiv.

61 Einar Thomassen (f. 1951) tok sin religionsvitenskapelige utdanning ved Universitetet i Bergen, og ble førsteamanuensis der i 1986, professor fra 1993.

62 Einar Thomassen, «50 år med religionsvitenskap i Bergen», *Bergens Tidende*, 26. okt. 2017, s. 46.

63 Se <https://stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Saksside/?pid=1970-1981&mtid=110&vt=b&did=DIVL120287>: Om 1. Lov om kristendomsundervisningen ved videregående skole, høyskole og universitet. 2. Lov om brigde i lov av 29. april 1953 om Den norske kirkes ordning, om avskipping av lov av 21. juli 1894 om Embedsmænds Troeskjendelse m.m.

64 Jf. § 67 i Lov 29. april 1953 om Den norske kirkes ordning.

Den nye lovteksten sa at den som underviser i kristendomskunnskap ved statlig, fylkeskommunal eller kommunal videregående skole, høyskole eller universitet, «skal undervise i samsvar med den evangelisk-lutherske lære.» Den gamle bestemmelsen ble imidlertid fortsatt gjort gjeldende for Teologisk fakultet i Oslo, dog med en mulighet for dispensasjon fra Kongen.⁶⁵ Men den knesatte ellers et tilsvarende prinsipp som det en hadde i grunnskolen, at en ikke-lutheraner plikter ikke å undervise selv om en er kompetent til det. Altså rett, men ikke plikt. Men det åpnet opp for at Borgen og andre kompetente «dissenter» kunne søke på og bli tilsatt i teologiske/kristendomsfaglige professorater i Norge. Dermed ble den gamle loven om «embedsmænds troesbekjendelse av 1894» oppløst og erstattet av denne nye loven. Uoffisielt i universitetsmiljøet i Bergen ble loven derfor en stund kalt «Lex Borgen».

Borgen selv reflekterer litt i et privat notat over hva denne nye loven innebar for ham og andre likesinnedes undervisning i kristendomskunnskap i en universitets- og høyskolesammenheng:⁶⁶

En rimelig tolkning av lovens ordlyd er at saklig, informativ undervisning i den lutherske konfesjon skal gis og at denne undervisning skal være slik at en lutheraner gjenkjenner den fremstilte lære som sin lære. Paragrafen forbyr ikke fri historisk bibelforskning, heller ikke saklig og forsvarlig fremstilling av ulike konfesjoner, av ulike livssyn eller av andre religioner. Forskningen berøres ikke.

Vi kunne karakterisere en slik tolkning som «ikke opplæring i, men undervisning om.» Kanskje ville ikke alle i 1972 være enige om at dette var en fyllestgjørende tolkning av «skal undervise i samsvar med den evangelisk-lutherske lære,» men den senere virkningshistorien har nok vist at det er denne religionsvitenskapelige tolkningen som er blitt stående.

65 Endringen i Lov 29. april 1953 nr. 1 (Lov om Den norske kirkes ordning) gjorde at § 67 fikk denne ordlyden: «Kirkelig tjenestemann og ombudsmann og lærer ved et teologisk fakultet skal være medlem av Den norske kirke. Kongen kan i særlige tilfelle dispensere fra kravet for lærer ved teologisk fakultet.» Denne dispensasjonsretten skal ha blitt satt inn ved en direkte inngripen av statsråd Bjartmar Gjerde helt på slutten av prosessen. Konfesjonsplikten ble altså ikke opphevet ved Teologisk fakultet ved Universitetet i Oslo. Dette fikk konsekvenser for katolikken Kari E. Børresen. Først i 2000 ble hun professor ved TF.

66 «Sammenfattende notat. Behandlingsgang». Eske 48.C.11., Borgen arkivet, Nasjonalbiblioteket.

Etter dette kunne professoratet i Bergen bli lyst ut på nytt uten den omdiskuterte klausulen; det skjedde med kunngjøring 4. februar, og med søknadsfrist 20. mars 1972.⁶⁷ Vurderingskommisjonen satte søkerne Peder Borgen og Torgny Bohlin på delt førsteplass. Dermed ble det opp til fakultetet å foreta en prioritering for den videre innstillingen. Det historisk-filosofiske fakultetet oppnevnte en intern komite til å foreta den videre vurdering og innstilling til professoratet, og deres foreløpige vurdering forelå i april 1973, og den endelige 14. sept. samme år. Dette arbeidet tok tid, og det ble tydelig at det var en viss diskusjon innad på fakultetet om hvilken profil, og dermed hvilken person, en skulle prioritere.

I mellomtiden hadde det imidlertid også blitt utlyst et professorat i «Det nye testamente og dets omverden» ved Universitetet i Trondheim; Peder Borgen søkte og ble utnevnt til dette ved vedtak i statsråd 15. juni 1973, og tiltrådte i september samme år. Han ble dermed den første ikke-lutheraner som ble professor i kristendomskunnskap/teologi i Norge. Etter dette trakk han seg som søker til stillingen i Bergen. Dermed ble svensken Torgny Bohlin utnevnt til det ledige professoratet der av Kongen i statsråd 9. nov. 1973.

Oppsummering

Den såkalte Dissenterloven av 1845 anerkjente at ikke-lutheranere – i datidens sjargong «dissenterne» – kunne drive kirkelig virksomhet i kongeriket Norge. Men den åpnet ikke opp for «dissenternes» adgang til alle typer arbeid i samfunnet. I en egen særstilling her sto arbeid i skolesystemet, hvor de ikke fikk adgang til å delta: i første omgang ikke som lærere i det hele tatt, og etter at dette var endret, fremdeles ikke som lærere i kristendomskunnskap. «Dissenterne» førte en lang og intens kamp for å få dette endret.

Dette forbudet, som av mange ble oppfattet som et «yrkesforbud», gjaldt helt til topps i det norske utdanningsystemet. Det ble en «dissenters»

67 Det kom i alt fem søkere til stillingen i Bergen: dosent, teol.dr. Torgny Bohlin, Oslo; førstelektor Peder Borgen, Bergen; lektor teol.dr. Bengt Enstrøm, Göteborg; dosent, teol.dr. Harry Lenhammer, Uppsala, og dosent, teol.lic. Alf Tergel, Uppsala. Vurderingskommisjonen fant bare de to første kompetente.

arbeid ved Universitetet i Bergen som førstelektor i kristendomskunnskap fra 1967, og potensiell søker på et nyopprettet professorat i 1971, som ble en sterk medvirkende faktor til at Universitetet i Bergen da gikk i spissen for å få endret den gamle loven fra 1894 om «embedsmænds troesbekjendelse». I juni 1973 ble metodisten Peder J. Borgen den første ikke-lutheraner som ble utnevnt til professor i kristendomskunnskap/teologi i Norge.

Anvendt litteratur

Aviser (Intervju/lederartikler etc.)

- (Stillingsutlysning). Norsk Lysingsblad nr. 138 – 83. årgang. 19. juni 1965, s. 1.
- (Stillingsutlysning). Norsk Lysingsblad nr. 301 – 88. årgang. 28. desember 1970, s. 1.
- (Intervju med Tove Pihl). «En lov som har overlevd seg selv», *Dagen*, 19. januar 1971, s. 1 og 4.
- (Intervju av Per Lønning). «Lønning mot 'tros-professor': Kirken vinner bare en Pyrrhos-seier!», *Dagen*, 8. januar 1971, s. 1 + 8.
- (Intervju med Olav Kortner). «Loven bør oppheves», *Dagbladet*, 9. januar 1971, s. 2.
- (Notis). «Utlysningen virker meget provoserende», *Dagbladet*, 9. januar 1971, s. 2.
- (Intervju av Hans Høivik). «Domprost Hans Høivik til Dagen: Hovedsaken er at kirkens interesser ivaretas», *Dagen*, 16. jan 1971, s. 1 og 16.
- (Lederartikkel). «Vekk med bekjennelsesplikten», *Dagbladet*, 9. januar 1971, s. 3.
- (Lederartikkel). «NLA og vedkjenningi», *Dagen*, 13. januar 1971, s. 3.

Offentlige dokumenter

- Dissenterloven av 1845 (Lov angaaende dem, der bekjende sig til den christelige Religion, uden at være medlemmer af Statskirken).
- Lov av 29. april 1953 om Den Norske Kirkes ordning; med endringer, sist ved lov av 8. juni 1984. Oslo: Grøndahl & Søn, 1985.
- «Norges Frikirkeråd uttaler seg om skolen og frikirkene», *Kristelig Tidende* 96 årg., 1967, s. 648 + 646.
- Lov om folkeskolen frå 10. april 1959. Med merknader, reglement og instruksar.* Utgitt av Kyrkje- og undervisningsdepartementet. Oslo 1959.
- Innstilling om Lov om trossamfunn.* Avgitt av Dissenterlovkomiteen av 1957. Justis- og politidepartementet: Oslo 1962.
- Lov av 13. juni 1969 nr. 24 om Grunnskolen (Grunnskolelova). Oslo: Grøndahl Dreyer.
- Stortingstidende. Forhandlinger i Stortinget nr. 220. 1970, s. 1833–34.

Stortingstidende. Tema: Kirker og geistlighet (Storting 1970/71), s. 678–680.

Stortingstidende. Tema: Embets- og tjenestemenn (Storting 1970/71), s. 1887–1888.

Bøker og artikler

Almås, K. & Rian, D. (Red.) (1998). *Kristendomsfag og religionsforskning i Trondheim* (UniTRel Studier serie 1). Trondheim: Religionsvitenskapelig Institutt, NTNU.

Berge, O. (2009). Den kirkelige undervisningens historie i Norge i det 20. århundre.

I T. Seland, (Red.), «Lær meg din vei ...» *Kristen trosopplæring i går og i dag. En historisk oversikt. Kyrkjefag Profil nr. 10.* (s. 127–165). Trondheim: Tapir.

Borgen, P. (2004). *Ute-øumenikk og hjemme-øumenikk*. Hendelser og erfaringer.

I K. O. Sandnes, H. Hegstad, G. Heiene & S. Thorbjørnsen (Red.). *Etikk, tro og pluralisme. Festskrift til Lars Østnor* (s. 269–280). Bergen: Fagbokforlaget.

Borgen, P. 2009. *Ute-øumenikk og hjemme-øumenikk 1950–1980. I P. Borgen,*

Vei utenfor Allfarvei. Studier i skjæringspunktet mellom kirkehistorie, personalhistorie og samfunnshistorie (s. 169–187) (Skrifter 2009 nr. 1.). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Breistein, I. F. (2003). «Har staten bedre borgere?» *Dissenternes kamp for religiøs frihet 1891–1969.* (KIFO Perspektiv nr. 14.) Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Breistein, I. F. (2008). Frå luthersk presteskole til øumenisk utdanningssted. I

B. T. Oftestad & N. A. Røsæg (Red.), *Mellom Kirke og Akademia. Det teologiske Menighetsfakultet 100 år, 1908–2008* (s. 221–238). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.

Hafstad, K. (2008). Det teologiske fakultet – øumenisk og tverr-religiøst? I S. A.

Christoffersen (Red.), *Menneskeverd. Festskrift til Inge Lønning* (s. 179–196). Oslo: Forlaget Press.

Helland, K. & Jøssang, L. G. (2018). *Frå Akademi til høgskule. NLA 1968–2018.*

Bergen: Fagbokforlaget.

Kortner, O. (1971, 9. januar). Loven bør oppheves (intervju med Olav Kortner).

Dagbladet.

Kvalbein, J. (1968). Dissentere som kristendoms lærere. *Fast Grunn*, 20, s. 3–7.

Langslet, L. R. (1967). Bort med bekjennelsesplikten. *Minervas Kvartalsskrift*, 11, s. 456–462.

Lønning, P. (1967, 16. juni). Dissenterne og kristendomsfaget. *Dagen.*

Løvlie, B. (2009). Katekese og kirkelig identitet. I T. Seland (Red.), «Lær meg din

vei ...». *Kristen trosopplæring i går og i dag. En historisk oversikt. Kyrkjefag Profil nr. 10.* (s. 167–186). Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Mjøset, L. (2016). Oikos-stifter, katolsk prest – og banebrytende sosiolog Edvard

Vogt er død. *Sosiologen*. Hentet fra <https://sosiologen.no/essay/nekrolog/katolsk-prest-oikos-stifter-og-banebrytende-sosiolog/>

- Mogstad, S. (2008). MF og utfordringene fra skolen. I B. T. Oftestad & N. A. Røsæg (Red.), *Mellom Kirke og Akademia. Det teologiske Menighetsfakultet 100 år, 1908–2008* (s. 205–220). Tapir Akademisk Forlag: Trondheim.
- Norges Dissentering gjennom 30 ar. 1903–33*. Utgitt av Dissenteringset, 1935. Oslo.
- Norseth, K. (2008). MF og kvinneprestspørsmålet. I B. T. Oftestad & N. A. Røsæg (Red.), *Mellom Kirke og Akademia. Det teologiske Menighetsfakultet 100 år, 190–2008* (s. 239–271). Tapir Akademisk Forlag: Trondheim.
- Rygnestad, K. (1955). *Dissentarspørsmålet i Noreg frå 1845 til 1891*. Oslo: Lutherstiftelsens forlag.
- Rønhovde, B. (1971, 9. januar). Professorat og lutherdom (kronikk, s. 3–4). *Dagen*.
- Seierstad, A. (1923). *Kyrkjelegt reformarbeid i Norig i nittande hundreaaret* (Norvegia Sacra, 2.). Bergen: A/S Lunde.
- Sjaastad, E. (2016). *Carl Fredrik Wisløff. Presten som ble misjonsfolkets professor* (Kyrkjefag Profil, 27). Kristiansand: Portal Forlag.
- Thomassen, E. (2017, 26. oktober). 50 år med religions-vitenskap i Bergen. *Bergens Tidende*.
- Wisløff, C. F. (1967, 10. mai). NLA – en ny og viktig skanse. *Dagen*.
- Aadnanes, P. M. (1988). *Frå moderne vantru til ny religiøsitet. Norsk livssynsdebatt i hundre år*. Oslo: Tano.